

VARÁZSHEGY

A Varázshegyet olvasva még úgy érezted, van vezérlő elv, és a filozófia mélyén bugyborgó lávafolyás hömpölygeti előre a jövőt. Pedig a Föld lapos, és nem forog, nincs mélye, tehát láva sincs, változó kupolájának belső boltozatán pedig pulzáló, lüktető csillagok rángatóznak kíméletlenül a helyükre szögezve.

KATHERINE MANSFIELD LEVELEIBŐL (II)

Mesterházi Mónika válogatásában, fordításában és jegyzeteivel

Katherine Mansfield az 1919-es év végén jut el élete mélypontjára. Tuberkulózisa miatt már sokadszorra kényszerül elhagyni Angliát és az otthonát. Bár kedvenc orvosa, a londoni Victor Sorapure biztatja, hogy a Riviérán többet javul az egészsége, mintha valamilyen drága szanatóriumba feküdne, az elhagyatott olasz kisvárosban 1919 telére KM-en elhatalmasodik a depresszió, és legyőzi egyébként rossz fizikai állapotaiban is diadalmaskodó munkakedvét is.

Erről a kétségbeesett hangról ível fel a hátralevő három év levelezése. Még hátra van a házasság válsága, de addigra KM felvértezi magát: egyre tudatosabban tekint nemcsak az írásra, hanem az életre és a halálra is. A későbbi levelekben egyre könnyedebben ír (végzetesen romló) egészségéről, sokkal fontosabb a szembenézés.

Az 1921-es év élete egyik legfontosabb alkotói korszaka, két kiváló menedéket is talál: a délfraancia Mentonban, majd végre férjével együtt a svájci Alpokban. De 1922-ben a betegség és a gyógykezelések minden idejét és erejét felőrlik. 1923 legelején hal meg Fontainebleau-ban.

OLASZORSZÁG, 1919

Az Ospedalettiben talált kis ház a szép őszi idő elmúltán kifejezetten nyomasztó. Lent dübörög a tenger, a ház messze van mindentől, nincs rendszeren kifűtve – és KM-et állandóan irritálja, a gyűlöletig idegesíti hűségese kísérője, a levelekben L. M. néven emlegetett Ida Baker. Nincs megbízható orvosa, a tüdőbajhoz nem értenek, a depressziót nem veszik komolyan. Ebben az időszakban kizárólag férjével, John Middleton Murryval levelezik (Bogey, Boge és Jack néven szólítja). Bár mindketten írnak mindennap, a rossz postai viszonyok és a felfokozott várakozás miatt a fel-torlódo levelek is csak sebeket okoznak.

19. JMM-nek

1919. november 2.

Casetta Deerholm, Ospedaletti

Drágák drágája

[...] Ma itt volt a Hochwohlgeborene Doktor Bobone. Nem akartam tovább várni An-saldira. Tegnap olyan rettenetes volt, Bogey, ebben a sötét szobában – ebben a barlangban – nem tudtam írni, se gondolkozni – semmi hír – semmi levél – elküldtem [L. M.-et] San Remóba, mert azt gondoltam, legalább valakivel legyen kapcsolatban – Az orvos vagy egy órát volt itt, és nagyon alaposan megvizsgált. Gondolom, igazán kitűnő orvos – tudós – száraz – *német*, és olyan őszinte velem, mintha medika volnék – és együtt vizsgálnám vele – az esetet. Azt mondja, jó jel, hogy ilyen kicsi a lázam – ez mellett szól. „Amettik nincs a lász, betek nem meghal. A lász öli meg beteket.” Azt hiszem, nem volt rólam valami nagy véleményem. Másfelől azt mondta, bemehetek hozzá kéthetente – bemenni San Remóba! Azt mondja, csak a jobb tüdőcsúcs van megtámadva, a balon a harmadik bordáig van beszűrődés. És tuberkulózisra ad gyógyszert. Ez nekem nem tetszik. Sorapure szerint ez nagyon gyakran veszélyes. Ez az ember azt állítja, nem a veszélyes fajta. „Vaty sekít, vaty semmit nem csinál.” Azt hiszem, bíznom kell benne. A villa szerinte szép időben nagyon jó, de ha az idő nem szép, azt mondja, ágyban kell maradnom a huzat miatt & hogy melegen legyek – Levegő, feküdni a napon, enni, semmi izgalom, semmi láz, „akkor nem meghal. A lász öli meg beteket”. Ez volt az egyetlen jelszava. De amikor megpróbáltam beszámolni a rémületes *lelkiállapotomról*, oda se figyelt. Senki nem *figyel* a betegre, csak Sorapure.

Most figyelj. PRÓBALJ nekem gyakran levelet küldeni, vagy lapot, vagy valami papírt az irodából – akármit. Ha ott volnék, szánnaál rám 10 percet. Add nekem ezt a 10 percet itt. SEGÍTS SEGÍTS! Ha sírok, lesz a lász, pedig nagyon sírok!! Nincs ellenszorem. Fáradt vagyok – Nem tudok mindig írni, dolgozni vagy olvasni – És akkor nincs semmi, csak a sötétség – Itt élek ezen az elhagyatott domboldalon L. M.-mel, aki mellett majszol. De én ezt is végig tudom küzdeni, ha kapcsolatban vagyunk. Ha beteg vagy, Arthur⁴¹ azonnal mondja meg nekem – A valóság, Bogey, MINDIG sokkal kevésbé rossz, mint az álmaim és megérzéseim. Ha ezt fejben tartod, az Élet könnyebb lesz. A CSEND a VÉGSŐ FEKETESÉG – abba kell hagynom a sírást & elküldeni ezt a postára. Ó, Istenem – micsoda véget értek a szép reményeim – hogy újra kell írnom a dél-franciaországi leveleket e miatt az átkozott posta miatt. Az idő tökéletes pokol, a tenger zúg: soha, de soha nem csendes – megeszi a levegőt is. A szoba félig sötét, és én egyedül vagyok egész nap egész nap egész nap, minden, de minden nap – Mrs. Jones is meg tud írni egy levelet, nem? De te, akiben annyi a szánalom, szánj meg engem & ÍRJ.⁴²

Wig.

⁴¹ Arthur (később Richard) Murry, JMM öccse.

⁴² JMM válasza november 5-én: „Mit tegyek, hogy segítsek? Írok & írok; próbálom kézben tartani a munkámat & épelméjűnek mutatkozni a világ előtt. De mikor azt érzem, hogy úgy érzed, nem írtam, mert nem kapod meg a leveleimet – komolyan nagyon közel kerülök az elmebajhoz. Figyelj ide: külön kell választanod a dolgokat & emlékezned kell, hogy tőlem minden áldott nap megy hozzád levél.”

20. JMM-nek

1919. november 20.

Casetta Deerholm, Ospedaletti

Legkedvesebb,

Megjött a szombati leveled, amelyben kimozdulsz a hétvégére, és elmondod, hogy O[ttoline]⁴³ meghívott karácsonyra. Nagyon támogatom. Olyan kényelmes nála, és az embernek folyton új ötletei támadnak a házhoz – pusztán a spanyol szekrények közelségétől.

Nagyon tompa nap ez, vad, rongyos felhők és hideg, nekilóduló, nyomorult szél. A fekete roham megint rám jött – de egyáltalán nem az időjárástól. Jézus! hogy így *gyűlöljek*. Ma aztán rám jött. Te nem tudod, mi a gyűlölet, mert tudom, hogy soha senkit sem gyűlöltél – annyira, amennyire szeretni tudsz – ugyanannyira. Mert én így vagyok. A halálos, halálos ellenségem bekerített, és egyszerűen magam vagyok a vak gyűlölet. A gyűlölet a *másik* szenvedély. Megvan benne negatív előjellel a Szerelem minden hatása. Halállal és romlással tölt el. Alattomos leszel tőle, aljas és öreg – és PUSZTÍTANI akarsz. Ha a másik a fény, ez a sötétség. Én így gyűlölök, és még milliószor ennyire. Olyan, mintha átok lenne rajtam. Mikor L. M. elmegy, én nem is tudom, mit csinállok. Csak arra tudok gondolni, hogy lélegzem – szép nyugodtan fekszem, és lélegzem. Az a nagy, kövér karja, az az apró, vak melle, a csécmőszája, az alsó ajka, amelyik folyton nedves, és mindig marad rajta egy-két morzsa, vagy a szája sarkában a csokoládé – a szeme, amellyel rám mered – rám mered – és vár, hogy mit csinállok, hogy utánozhasson. Te mit éreznél, ha tüdőbajod volna, és a halálos ellenségeddel élnél egy fedél alatt! Ezért fogom Virginiát egész életében irigyelni – hogy mindig együtt van Leonarddal.⁴⁴ Te & én nem lehetünk: nekünk ki kell várunk a magunk hat hónapját, de ha letelt, én NEM TŰRÖM tovább L. M.-et a közelemben – inkább megölöm magam. Ezt halálosan komolyan mondom. Sőt el is határoztam, hogy ha nem tépem ki őt gyökerestül májusban, igazán megölöm magam. Jobb lesz mindkettőnknek – mármint neked és nekem természetesen. Különben nem marad bennünk szerelem – te egyre inkább úgy éreznéd, hogy gonosz vagyok, aztán hogy megőrültem. És igazad is lenne. Mert vele mindkettő vagyok – örült – igazi örült, mint Lawrence⁴⁵ volt, csak rosszabb. Ma nekidőltem a kapunak, és arról ábrándoztam, hogy meghalt szívelégtelenségben, és azon kaptam magam, hogy felkiáltok: „ó, micsoda boldogság, micsoda boldogság”.

Inkább *ne* küldjem el ezt? De muszáj. Azt akarom, hogy tudd, és mikor eljön az ideje, hogy elmenjen, emlékezz. A gyűlöletben az a legrosszabb, hogy sosem apad el – sosem merül ki, és ebben az esetben még csak nem is kölcsönös. Egyszerűen szembe találod magad valamivel, ami azt hajtogatja, üss meg, üss meg, gyűlölj, gyűlölj, *érez hevesen* – akár így, akár úgy – nem számít, hogyan, csak *érez* valamit irántam. Aki pusztán gyűlöletből gyilkol, annak igaza van: önvédelemből teszi. Az a legrosszabb, hogy nem tudok írni se, amíg vele lakom. Már két hónapja próbálkozom. Nem megy. Nem jó.

Szerinted mindez képtelenség? El tudod egy kicsit is képzelni, milyen ez? Úgy ér-

⁴³ Lady Ottoline Morrell, KM arisztokrata barátnője, a garsingtoni szalon házigazdája.

⁴⁴ A Woolf házaspár.

⁴⁵ D. H. Lawrence, akit KM-ékhez régi és viharos barátság fűz.

zem, meg kell mondanom, bár te csak legyintesz & azt gondolod: „Tig elszáguuld érin-tő irányba.” De nem. Mert ez átok, mint a régi mesékben.

De ennyi elég, minden tekintetben, ahogy Mr. Salteena mondaná.⁴⁶ Rendbe jövök, drága, ahogy eddig is. Túljutok ezen a végletes, parancsoló, elsöprő, fojtogató hangulaton, és átlépek a másikba. De ó! „távozzon tőlem ez a pohár” áprilisban. Mert ez NAGYON SOK.

A te (fekete felhők mögé rejtett)
Wig-nőd.

21. JMM-nek

1919. november 21.

Casetta Deerholm, Ospedaletti

Egyetlenem

Tegnap elég szerencsésen alakult, hogy teára L. M.-mel elértünk a mélypontra, és utána már az érzelmeink rémületes tolakvása alábbhagyott. Úgyhogy többet erről nem beszélek. A tegnapi napot tönkretette, és olyan fáradt lettem, hogy napokig tudtam volna egyfolytában aludni.

Itt van az Oare-ból küldött leveled, Waterlow-ék házáról.⁴⁷ Milyen szerencsések. Lesz-e nekünk valaha ilyen házunk? Nincs-e késő? Nem csak álmokat kergetünk – drága álmokat –, miközben „mindennek vége”? Engem néha előnt a keserűség, hogy vége, hogy utoljára láttuk egymást (képzeld el!) ((nem, ne képzeld el)), és ha ezek a levelek egy nap világot látnak, az emberek találnak majd bennük valamit – a fura befejezettségükben –, amiből „látunk kellett volna”. És ezzel az érzéssel párhuzamosan ott a másik – a remény. Párhuzamos utak, nem *tarthatok* egyik felé sem. Egyszer az egyikén járok, másszor a másikon. Amikor az asztalról beszélsz, akkor is először azt gondolom, remek, és ugyanakkor azt is: „aztán majd eladja? – nem, persze. Asztalra szüksége lesz.” Ez mind oda tartozik, amiről már beszéltem, azt hiszem. Magamban annyiszor elmondom, hogy már nem is emlékszem, írtam-e. Ha ledől a Halállal szembeni erődítés, nem lehet újra felépíteni. Egy kis lökés is elég – még annyi se kell – csak egy rossz lépés – az ember nem néz oda – és kész. Anya persze évekig élt ebben az állapotban. Csak hát *őt körülvették*. Ott volt a férje, a gyerekei, az otthona, a barátai – testi jelenlétükben – becsben tartott drága kincsek – de nekem egy sincs. Nekem csak a munkám van. Neked talán elég lenne ez is hasonló esetben – az elvonatkoztatásra képes, magas intelligenciának elég ez is – de Istenem! Istenem! Én az Életben *gyökerezem*. Ha gyűlölöm is az Életet, ezt nem tagadhatom le. Ez a forrásom, és belőle táplálkozom. Micsoda egoisták a nők!

[...]

Fogadd ezt mind *józanul*; csak afféle – mi is? Adj a betegségemhez mondjuk némi melankóliát. És *emlékezz*, mennyire rajongok érted, ameddig élek.

Wig.

⁴⁶ Utalás a kortárs Daisy Ashford *THE YOUNG VISITERS* című regényének egyik szereplőjére.

⁴⁷ Sydney Waterlow KM unokatestvére, de inkább JMM barátja.

22. JMM-nek

1919. november 23.

Casetta Deerholm, Ospedaletti

Drága, drága Bogey,

Most olvastam a sárlól szóló leveled. Bárcsak láttam volna, ahogy a lány megkérdi, illik-e hozzám a terrakotta, és te eltűnődsz, hogy szőke vagyok-e, fekete vagy mogyoró-barna. Biztos, hogy tetszeni fog. Itt van érte a csekk...

[...] Tegnap végül nem mentem el San Remóba. Teljesen készen álltam & félútig le is mentem a lépcsőn, amikor megszólalt a harang, fordulj meg, Whittington:⁴⁸ elfogyott a szuflám – fájta a hátam. Úgy éreztem, csak az idegeim sínynének meg. Úgyhogy elküldtem L. M.-et, és a nyitott ablaknál lefeküdtem pihenni. Megszólalt a csengő. (Ha az itteni csengőt egyszer megnyomják, addig cseng, amíg ajtót nem nyitsz, le nem csavarod a tetejét és el nem hallgattatod. Itt ez a szokás. Ma már eszembe sem jut, hogy egy csengő magától elhallgatna. Ettől aztán minden látogató rettentő fontos személy lesz.) Ez a látogató Catherina volt, a törpe Gus Bofa-kutyájával – Flockkal.⁴⁹ Most fürdette meg & ő maga valami fehér robe de chambre-ban volt, très décolletée,⁵⁰ a karja csupasz, a haját feltűzte, a lábát valami faalkalmatosságba szorította. A kezében hatalmas söprű. Flock a kertben ült, vadul reszketett, a hátán tüskeszerűen felállt a fekete-fehér szőre, és a szemét a söprűre szegezte. Szeretni való kis állat – 150 líráért eladó!!! De meg is éri, igazi egyéniség. Catherina közölte, hogy mindjárt jön három ember egy porcelán tűzhellyel. Megbeszélték Madame Littardival, hogy a Casetta milyen hideg, és Madame Littardinak hirtelen eszébe jutott, hogy van valahol dans la cave egy tűzhelye, és hogy ez chauffe toute la petite maison,⁵¹ ha beállítják a salle à manger-ban. Szeretném? Kicsit törött, úgyhogy Catherina három rajongója mindjárt meg is fogja javítani. És hogy nem nagyon kedves-e. Itt valami bűzlik, bár még nem érzem rendesen.⁵² [...]

Engem az emberek helyrehoznak és megnyugtatnak. Ha nem dolgozom, ha fájdalmaim vannak, és minden percben tudok a testemről, és ha a szívem Sorapure szavával rákezd a rendetlen funkcióra; és az ízületeim is fájnak, nincs kihez fordulnom. Egy percre sem feledkezhetem meg a testemről. A halálra gondolok: és elfog a melankolikus roham. A természet segít, ha jól vagyok, de ha hideg van és beteg vagyok, a természet is csak gúnyol és rémiszt. Ilyenkor az egészségesek kimondhatatlanul nagy segítségemre vannak. Sokszor eszembe jutott már: L. M. nem segít: mindig úgy érzem, arra vár, hogy rosszabbul legyek, de ha emberekkel találkozom, még az ő nyomása is elmúlik. Úgy érzem, elvágtam néhány százat az oktopusz csápjaiból, és felfrissülök. Megérted? Vagy méltatlanul hangzik? Esküszöm, még mikor Catherina itt járt néha, ha csak vele voltam, éreztem az egészségét és a vidámságát, az is kenyér és bor volt nekem...

⁴⁸ A legenda szerint Richard Whittington (megh. 1423), aki négyszer volt London lordmajorja, szegény fiatalemberként épp el akart bujdosolni Londonból, amikor meghallotta a St. Mary-le-Bow harangját: „Fordulj meg, Whittington, / Lordmajort vár London!”

⁴⁹ Gus Bofa a párizsi karikaturista, Gustave Blanchot (megh. 1968) művészneve volt.

⁵⁰ Mélyen kivágott háziruhában.

⁵¹ Kifűti az egész kis házat.

⁵² Jól érezte, január végén kifizették vele a tűzhely bérleti díját.

A kicsi gyűrűt nézem, amit tőled kaptam – a kék követ és a gyöngyházat. Úgy szeretem. Úgy érzem, virágból készítetted még gyerekkorunkban, és az vált gyönggyé.

Most, hogy megint ránéztem a leveledre, újraolvastam azt a részt, ahol mondod, hogy egy jó asztalért akárhova elmennél. Ó! milyen szép tőled. *Nagyon* szép. Rettentően szép. Először azt hittem, az ebéd jár a fejedben... „jó asztalt tartanak”... aztán ráébredtem. Milyen jellemző rád, hogy ilyeneket mondasz. De vigyázz, ha valaha felkérnek, hogy tartsál székfoglalót, nem arra fognak gondolni, amire te. Már látlak is, ahogy válaszolsz a felkérésre, hogy nagyon boldogan teszel eleget, és huszadikán, pénteken lefoglalod a székeket, köszönettel. De honnan tudták, hogy épp széket keresünk? És a megbeszélt időben megjelenysz egy kis targoncával...

[...] Mennyei idő van – a tenger krókuszszínű – a nap átöleli a testet – úgy ölel, mint a szeretők... Tudod, az embereket képtelenség megérteni. Azt hiszem, a világon csak téged értelek. MUSZÁJ, hogy legyen gyerekünk – MUSZÁJ. Azt akarom, hogy a gyerekünk – aki szerelemből születik – lássa a világ szépségét – melengesse a kicsi kezét a napon & a kicsi lábujját a tengerben hűtse. Meg akarok Dickie-nek mutatni mindent. Gondold csak el! Képzeld el, ahogy én felöltöztetem, hogy te levidd sétálni. Bogey, szeretnünk kell – a házunk – a gyerekünk – a munkánk. Viszlát, én kis társam,

A te Wig-nőd.

FRANCIAORSZÁG, 1920–1921

1920 elején KM elmenekül Mentonba, ahol először egy gyógyszállóban, majd gazdag rokonai villájában él (a levélben Jinnie kertjeként említi). Áprilisban visszatér Angliába, majd szeptemberben újra Mentonba érkezik, de már önállóan lakhat a Villa Isola Bellában, álmai házában (a táj az új-zélandi Karorit juttatja eszébe), és L. M.-en kívül alkalmazottja is kerül, a kiváló szakácsnő, Marie. Ekkoriban írja a MISS BRILL-t és A BOLDOGULT EZREDES LEÁNYAI-t. A levélben szereplő barátok: Dorothy Brett és Mark Gertler, festők. KM féltékeny Brettre, és akkor bocsát meg neki, amikor JMM a maga becsületes módján részletesen beszámol a fiatal Bibesco hercegnővel való viszonyáról.

23. JMM-nek

1920. szeptember 25.

Villa Isola Bella, Garavan, Menton

Mellékeltem fényképeket. Minden vasárnap megpróbálok küldeni. Nem jók – de meglátod.

Mondd el a kis aggodalmakat & a nagyokat.

KÉRLEK, Mondd el, mi bosszant & min szeretnél változtatni, és mi gyötör.

Samedi soir.

Én arany Bogeym

Elkezdem a vasárnapi levelet. Nem tudok ellenállni az időpontnak. Fél 7 van, épp megy le a nap – a tenger mély jácintkék – vitorla formájú ezüst felhők lebegnek az égen, és a levegőben fenyő, babér és égetett faszén szaga száll. Fenséges este! Mennyei szép táj! A nagy ESŐ ezer zöld lándzsát növesztett a kert minden sarkában. Jaj, micso-da Virágokat látsz majd karácsonykor a korzón. A terasz sarka felől enyhe borillat száll, mert a hatalmas fügefá potyogtatja nagy bíborgyümölcsét. A másik sarokban a lilium-

fa fényes leveleit villantja; hatalmas bimbóin enyhe rózsaszín bevonat. Marie most hozta be a chaise longue-omat & a zöld széket, ami a tiéd, hogy ne legyenek harmatosak... Vajon ezek a részletek nem untatják Londonban az én drágámat? Ó, mert én akármeddig tudnám sorolni. Marie főztje megőrjít. Miért is nem adhatok neked ilyen *escaloppes aux tomates*-ot igazi krumplipürével, két levél salátával és *oeufs en neige*-t.⁵³ És a Feketekávéja!

Imádom, mikor megjön a piacról. Bemegyek a konyhába & megkapom a tejemet, ő meg hirtelen beszalad a mosogatókonyhába, visszajön a *megrakott* kosárral és (csöndben áradozik a szerzeményei fölött): „Ah cet-te vie, cet-te vie. Comme tout ça est chère, Madame! Avant la guerre notre jolie France, c'était un jardin de Paradis et maintenant c'est que le Président même n'a pas la tête sur les épaules. Allez! allez! Douze sous pour les haricots! C'est vrai qu'ils sont frais – qu'ils sont jolis, qu'ils sont – enfin – des haricots pour un petit Prince – mais douze sous, douze sous...”⁵⁴ stb. stb. Ezt persze hadarja. Érezni, milyen? Olyannak látod te is, ahogy egy szakácsnő beszél? A szekrényben egér van. Mikor M. felhozta a reggelimet, azt mondja... „le p'tit Monsieur nous a visité pendant la nuit, Madame. Il a mangé presque toute une serviette. Mais pensez-vous – quelles dents. Allez-allez! C'est un *maître!*”⁵⁵ Nem is tudom. Nem untatlak több részlettel – de szerintem a magafajta embernek éppen így *kell* beszélnie.

Ma írt újra Methuen.⁵⁶ Most már két könyvet szeretnének tavaszra. Ebben afféle hátulsó-grádicson-való-munkát, afféle kapu-mögött-való-munkát⁵⁷ sejtetek Bogey-részről. Meglátom, mit tehetek, anélkül, hogy a magam fatális módján olyasmit ígérnék, amit nem tudok megcsinálni. Bárcsak bele tudnék fogni az igazi alkotómunkába. Eddig nem sikerült. A hangulat, a... hang az, amit olyan nehéz eltalálni. És anélkül nincs értelme semminek. Olyan rémisztőnek tartom a triviálisat – a Constable-könyvem jó része triviális.⁵⁸ Nem elég jó. Tudod, most már nincs idő mellébeszélni. Vágják a cseresznyefákat, a gyümölcsöst eladták – ezt a hangulatot szeretném elkapni igazán.⁵⁹ Igen, a vonaton az angol férfi hajnalát, a táncát, és ahogy azt mondta: „Ugorjjon!”, ezeket, és ezt a háttérret. Úgy érzem – és ez a színtiszta igazság – hogy mi ketten vagyunk egyedül, akik ezt felfogjuk. Ez bennünk a hasonló, és ettől vagyunk korunk gyermekei.

Most valami más, ami mégis ide tartozik – nagy kísértést érez az ember, hogy felkiáltson ezeknek a regényeknek a láttán: „ó, jaj!” Nem tudom felfogni, hogy olyan írók, akik átérték a mi korunkat, hogyan tudják kiejteni ezt az utolsó tíz évet & hogyan térhetnek vissza Edwardhoz, aki nem is érti Viki vonakodását, vagy (vö. Bennett) hogy miért kell máshogyan szervezni egy tizenkét fős vacsorát.⁶⁰ Ha nem kellene regénykritikát írnom, soha el nem olvashám őket. Ezeknek az íróknak (gyakorlatilag kivétel nélkül) fogalmuk sincs, mi a folyamatosság. Nehéz is megmagyarázni. De gondolj példá-

⁵³ Paradicsomos borjúszület; madártej.

⁵⁴ Jaj, az élet, az élet. Milyen drága lett minden, asszonyom. A háború előtt a mi kedves Franciaországunk igazi Paradicsomkert volt, de most még maga az elnök se tudja, hol áll a feje. Ugyan már! ugyan már! Tizenkét sou a bab. Igaz, hogy friss – hogy zsenge végül is – hogy még egy kis herceg se kívánhatna jobbat – de azért tizenkét sou, tizenkét sou...

⁵⁵ Asszonyom, éjszaka megint meglátogatott minket a kis Uraság. Majdnem egy egész szalvétát megevett. De gondolja csak el – micsoda fogak. Ugyan már! Valóságos *mester!*

⁵⁶ Sir Algernon Methuen (1856–1924) könyvkiadó.

⁵⁷ Shakespeare: Téli REGE. Fordította Kosztolányi Dezső. (III. 3. 75.)

⁵⁸ A GYÖNYÖR ÉS MÁS ELBESZÉLÉSEK, amely egyelőre a kiadónál volt, december elején jelent meg.

⁵⁹ Csehov: A CSERESZNYÉSKERT.

⁶⁰ Arnold Bennett: THE SOCIAL INTERCOURSE BUSINESS (A TÁRSAS ÉRINTKEZÉS ÜGYE).

ul a tatár pincérre az *Annában*, mikor Levinnek & Sztjopának szolgál fel. Tolsztojnak csak meg kell érintenie, és máris hangot ad, még hozzá olyan hangot, ami valamiért fontos, megmarad, és az egész könyv része lesz. De ezek – ezek bemutatják a szakácsot, a nagynénit, az idegen urat és így tovább, de amint leszállt róluk a toll, *eltűnnek* – behullanak a sülyesztőbe. Meg lehet ezt magyarázni mondjuk a *környező* hangulattal? Nem homályos ez így? Jöjj, ifjú, szállj a bércről ím alá & segítsd ki ezt a Kukacot valami érveléssel. Ez az egész oda lukad ki, hogy „vagy meg tudja az illető mutatni, hogy a hősei élnek, vagy sem”. De a kritikusok ezt jobban tudják... (Ne válaszolj erre, drágám, ha unod.)

Brett köteteket írt. Felborzolta a tollamat. Azért akarja, hogy teniszezzél, mert jót tesz neked. Mert nem kell másra figyelned, csak a labdára. Nem szabad túl keményen dolgoznod, de ő majd fortélyhoz fordul & a jövőben te, én, ő & Gertler mind együtt fogunk élni valami hatalmas piszkos chateau-ban, Arthurral mint „tornádóval”, aki felborítja az én finom szokásaimat & megeszi az összes lekvárt. Ettől énbennem – a pogány énem – igencsak dühösködik.⁶¹

Vasárnap délután.

Ma van igazán a Legszebb Nap. Meleg van – de jár a szél. Sokkal jobban vagyok. Elmentem Jinnie kertjébe & egész délelőtt a fenyők alatt hevertem. Ez a buja, félig benőtt kert egyszerűen megrészegett. Ma reggel jöttem rá. Olyan volt, mint Karori, jobb kiadásban. Seholy lélek – csak a nagy bezsaluzott fehér villa, olyan fehér a napsütésben, olyan komoly – Wig felfedezőútra indult. A bambuszsor végén egy kis kerek bambuszkabin volt. Igazán ott volna? Ott lesz máskor is? Erősen kétlem. Úgy, de úgy vágyom a játszótársamra. Kérlek, ne haragudj, hogy ezt mondom – ettől még olyan szabad vagy, mint Ariel, szerelmem. Holnap félszáz Amazonnal találkozhatsz, keréken forgó toronyba költözhatsz. Nem akarom, hogy a kiáltásom kövessen, se mint panaszszó, se mint kérő szó. Csak képzeld el, hogy van valahol egy kis arany felhő és mögötte egy eldugott madár – és valami hoch-mennyei hangon azt fújja: „Bogey”. Nem is többet. Megcsókollak. Büszke vagyok rád. Örökké szeretlek. Melletted állok. Drága, vigyázz magadra. Wig.

24. JMM-nek

1920. szeptember 27.

Villa Isola Bella, Garavan, Menton

Kedves Bogey

[...]

Csak még egy sor.

A gyíkok *tobzódnak*. Van egy jókora példány: tökéletes kicsinyített krokodil, aki a terasz egyik sarkára felkúszó levelek alól fürkészköd. Ma végignéztem, ahogy előjön – *nagyon* siklós – és bekebelez egy hangyát. Látnod kellett volna az apró állkapcsait, a nyelve cikcakkját, a fura hullámzó pulzusát közvetlenül a válla alatt. És a szemét. Fülelt vele – és mikor nem talált több hangyát, előrecapta a mellső lábát, aztán mivel látta, hogy figyelem, *tudatosan* kacsintott, és elsiklott.

⁶¹ „Miért dühösködnek a pogányok, / és gondolnak hiábavalóságot a népek?” Händel: MESSIÁS, No. 36. ária (Zsolt. 2:1 alapján).

Van egy darázsfészek is a kertben. Reggel előjött két növendék darázs, megfogták egy levél két végét, és elkezdték ráncigálni. Barna levél volt, legalább, mint három tea-levél. Acsarkodtak – nyöszörögtek – nyíttak – egymásba martak – de nem engedték, míg az egyikük a hátára nem *hemperedett*, aztán persze nem tudott visszahemperedni – csak ott feküdt, és rúgkapált. Ilyet még nem láttam. Az ikertestvére meg nem tudta egyedül megmozdítani a levelet. Fel is hívtam láthatatlan játszótársam figyelmét a szörnyű tanulságra.

Fabretta⁶²

25. JMM-nek

1920. október 31.

Villa Isola Bella, Garavan, Menton

Kedves Szerelmem,

Megjött a csütörtöki leveled & Hardy levele is. Megőrzöm neked Hardy levelét – ha csak nem akarod, hogy visszaküldjem. Beteszem a Spenserembe.

Válaszok: egy pillanatig sem kételkedtem benne, hogy a te érzéseid azonosak az enyéimmal: hogy ismét csak a mi furcsa levelezésünk üldöz. A te leveled lehetne az enyéim is – ugye értesz engem. Épp azt mondod, amit a levelemben én is szerettem volna kifejezni, hogy nem akarok olyan Istent, akihez folyamodhatok – és hogy csak is a bennem lakó lélekhez fordulok.

Azt mondod: „igazán szeretné tudni, pontosan hogy érzek”. Azt hittem, elmondtam neked. De az írás olyan rossz, olyan homályosan fejezem ki magam, hogy azt hiszem, nem volt világos, amit mondtam. Megpróbálok újra.

A veszélyteli

Tett megtevése s gondolása közt az

Egész idő olyan, mint rémalak

S borzalmas álom. Akkor a halandó

Életerők s a genius tanácsot

Úlnek s az ember alkotmánya, mint

Egy kis királyság, háborog magában

*S a zendülésnek sorsát szenvedéi.*⁶³

A „tett” nem volt mindig „veszélyteli”, sem az „álom” „borzalmas”, és a „genius” helyére gondold a „szellem”-et. Amúgy itt van az életem, ahogy most visszanezve látom – tele egy zendülés minden riadalmával, lelkesültségével, rémtetteivel, izgalmaival, sorsával. Ennek már többször keserű tudatára ébredtem. Voltak pillanataim, amikor arra gondoltam, az én kis Királyságomnak nem így kellene festenie – igen, voltak vágyak és megbánások. DE csak amióta legutóbb eljöttem, azóta fogtam föl teljesen – szembesíttem vele magam voltaképp, néztem bele a létezésem rendkívüli „feltételeinek” a szemébe.

Nem volt hízelgő, se kellemes, se könnyű. Azt hiszem, a te bűneid tudat alattiak; könnyebb őket megbocsátani, mint az enyéimet. A te természeted, tudom, sokkal ne-

⁶² KM a provence-i természettudósra, Jean Henri Fabre-ra (1823–1915) utal, akinek a rovarokról szóló tanulmányait mint irodalmi és tudományos műveket is nagyra becsülték.

⁶³ Shakespeare: JULIUS CAESAR, II. 1. 63–69. Vörösmarty Mihály fordítása.

mesebb és erősebb is. Én *megélttem* a bűneimet & elnéztem őket magamnak, vagy fél-resöpörtem őket, mert „mi értelme ezeken a dolgokon rágódni” vagy (még gyakrabban) mert tapasztalatok voltak. De nem volt MINDEN tapasztalat. VAN veszteség – pusztítás is. Úgyhogy, Bogey – és ebben a Szerelmünk ösztönzött – különben sosem tudtam volna megtenni – szembenéztem magammal. Ahogy ezt írom, kicsit meg is hamisítom. Nem tehetek róla; az egész olyan nehéz. Az egész dolog annyival *mélyebb*, annyival *összetettebb* volt, mint ahogy leírtam – *bonyolultabb* – kevésbé tudatos & tudatosabb, ugye értesz engem. Tudod, drága, nem járkáltam nyögve föl & alá a szobában. Ahogy most írok neked, ki merem mondani, hogy egy másik síkon történt minden, mert így megmosolyoghatjuk a képet, mégis értünk rajta valamit.

De ahogy mondtam, a Szerelem ösztönzött. Ez volt a végső felismerés, hogy az én Életem a veled való meghittség. Ami mindenfélével jár. De *ez* az Életem ezen a földön. A Tündérmese jól leírja a mi történetünket. Hallatlan szimbólum. A Herceg & a Hercegnő végül összeházasodik, és boldogan élnek a királyságukban, amíg meg nem halnak mint Király & Királyné. Ez legalább olyan mély igazság, mint bármi más. De jobban szeretnék beszélni veled, mint levelezni. Úgy érzem – csak *most* tudunk beszélni.

És nem arra célzok, hogy a Csata véget ért, és itt állok győztesen. Én elmenekültem az ellenségeim elől – fölemelkedtem – már ameddig eljutottam. De ez másfajta állapot, mint amit eddig valaha ismertem & ha most „vétkезnék” – az halálos volna.

Tessék. Bocsásd meg ezt az áradó szenvedélyes közlést. De kincsem, az én életem a miénk. Te is tudod.

[...]

Nagyon hideg tengeri kagyló-nap van. De most *elégedett vagyok*. Ezt éri el ez az éghajlat.

Az Athenaeumról majd holnap írok.

Viszlát, én Szerelmem

Wig.

26. JMM-nek

1920. december 4.

Villa Isola Bella, Garavan, Menton

Drága Bogey,

Sietek visszaküldeni ezt a novellát, amit nem olvastam el & nem is fogok, ha 6 lóval vontatnak sem!⁶⁴ Ó, *nem! nem! nem!* Sajnálom, uram, de NAGYON elfoglalt vagyok – és egyáltalán – egy cseppet sem érdekel. Ez a kegyetlen igazság. És kérek, drágám, ne mesélj nekem Madame la Princesse-ről. Ne haragudj, hogy ezt mondom. DE – – – a szerelmi jelenet az autóban és a többi – – – ó, *ne* mondd el! Mert nem tudlak nyugodtan hallgatni & ha válaszolok, csak megsértelek. Úgyhogy itt ülök legalább 5 masszív hámba fogva... & egy szemellenzővel, hogy csendben maradjak.

Szörnyen köszönöm, amit a *Méreg*ről mondasz.⁶⁵ Egyetérték.

⁶⁴ E. Bibesco novellája, amely 1921. január 21-én megjelent az *Athenaeumban*, a szerepek eléggé evidens felcserelésével egy beteg férfiról szól, aki hí feleségével levelez: „*Naponta kétszer írt neki a chaise-longue-ról, és naponta kétszer a nő is válaszolt rendben, nehogy a posta csalódást okozzon a férfinak. Nem tudott ellenállni a betegségnek.*”

⁶⁵ JMM-nek nem tetszett a novella, és nem is közölte, csak posztumusz formában adták ki.

Ha DeLaMare⁶⁶ írna a könyvemről – inkább ő, mint bárki más. Hacsak te meg nem írod aláírás nélkül. Hacsak nem – E. M. Forster. *Igen*, úgy értem, E. M. F.

És szeretnék egy csíkos selyemtakarót a kanapémra – bármilyen színűt.

Ó, Bogey, elkaptam a clovellybeli tekinteted. Gyakran forgatom magamban azokat a napokat – feltartom őket a fénybe – szinte újra beléjük bújok.

ÉN úgy gondoltam, hogy gerlét rajzoltam neked babérmagorival, Sir Peckham. Nem vagy valami nagy kitaláló. Az a kis fénykép rólad a DM. kalapban egyszerűen vadító. Nincs az egyik kezében revolver? Boge – finom hölgyek nyomában – én így neveztem el & nevetnem kell tőle.

Tiszta ezüst nap. Az asztalomon kék & fehér üvegben kicsi kék jácintok. A nap & a virágok azt mondják – Görögország & ha költő volnék, nyomban verset kapnának. Hídeg van viszont. Le kell dőlnöm. Holnap írok Művészetről & Erkölcstről & a Lapról.

Hűségem

Tiged.

27. Richard Murrynek

1921. január 17.

Villa Isola Bella, Garavan, Menton

Kedves Richard,

Ha tudnád, mennyire szeretek tőled levelet kapni, és mennyire megtisztelsz a bizalmaddal! Azt akarom, hogy *igazi* nővérednek érezz. Jó? Emlékezz rá, hogy itt van a te Katherine nővéred, akit nemcsak minden érdekel, amit csinálsz, hanem aki a hasznodra is akar válni. Tekints olyan ismerősödné, akitől jogodban áll mindenfélét kérni. Figyelj ide – ha szeretnél valamit & nincs meg rá a fedezet – fordulj hozzám *azonmód*, és ha van annyi pénzem, odaadom – gondolkozás nélkül. Mindig őszinte leszek hozzád, megígérem. Halálosan egyenes leszek mindenben.

És ezt azért mondom (látom, ahogy forgatod a szemed, és a megdöbbenéstől csigákban áll fel a hajad, de nem számít!), tehát azért mondom, mert mi „művészek” nem vagyunk átlagos emberek, és vannak olyan idők, amikor mégiscsak jó és kellemes érzés tudni, hogy van egy pályatársunk, aki mindent megtesz, amit csak bír, mert szeret, és hisz benned. Én rajongok az *Életért*, de a világról azt tapasztalom, hogy eléggé rémisztő. Remélem, neked már más lesz, kedves öreg fiú, de biztos, ami biztos... ha bármikor kiáltani akarsz, hogy Katherine – hát itt vagyok – Érted?

Most, hogy ezt egy szuszra kifújtam (ami e percben késéles szűrásokat okoz e rozoga fújtatónak), hadd mondjam el azt is, mennyire jó, amit a *mesterségről* érzel. Igen, azt hiszem, tökéletesen igazad van. Úgy látom, teljesen egyéni módon *közelítesz* a festéshez. Számodra az érzélem tudatos folyamat eredménye – elég hosszan kell nézned egy tárgyat. Vagy jól gondolom ezt egyáltalán? Ahogyan az a dolog összeáll – legyen az fa, asszony, gazella vagy gyümölcskosár – abból merited az ihletet. Ez kissé túl egyszerűen hangzik, ahogy így leírom, akár valami „Leonard professzor, az indiai zarándok” elmondásában. Pedig gondolok valamire. Fura dolog, a *mesterség* az írásban is megvan. Egészen a részletekig. Par exemple. A *Miss Brill*ben nemcsak minden mondat hosszát, de még a mondatok hangzását is – minden egyes bekezdés emelkedését és lejtését is őhoz-

⁶⁶ Walter de la Mare (1873–1956) angol költő.

zá válogattam – őhózzá, aznap, abban a szent pillanatban. És miután megírtam, felolvastam – jó párszor – ahogy az ember egy zenei kompozíciót többször lejátszik – próbáltam egyre közelebb hozni Miss Brill megformálásához – amíg meg nem felelt neki.

Ne gondold, hogy hiú vagyok, büszke erre a kis karcolatra. Csak a módszert akartam elmagyarázni. Gyakran eltűnök, hogy a többi író is így van-e ezzel. Ha valami igazán sikerült, szerintem egyetlen szó sem állhat rossz helyen, egyetlen szót sem lehet már kivágni. Én így SZANDÉKOZOM írni. És ez nem kevés idő, ha csak megközelíteni akarom is.

De tudod, Richard, épp tegnap este gondolkoztam, hogy az emberek a közelében sincsenek az írásnak. Most a költészetet hagyjuk is & hagyjuk ki Shakespeare-t – a prózára gondolok. Csak a legjavát vegyük. Hát nem részeket vagdosnak össze még mindig, ahelyett, hogy egy egész tudattal foglalkoznának? Az éjjel hirtelen teljes rémületbe estem. Elképzelttem egy *élő tudatot* – egy teljes tudatot – amiből semmi sem hiányzik. Ha mindent ismersz is, mennyi mindent nem ismerhetsz? Régebben úgy véltem, az ember mindent ismer (vagy legalábbis ismerhet), legfeljebb egy bizonyos misztikus magot nem. De most az ellenkezőjét gondolom. Az ismeretlen nagyobb, sokkal nagyobb, mint amit az ismerünk. Amit ismerünk, az csak az árnyék. Rémisztő dolog ez, rettentő nehéz vele szembenézni. De szembe kell vele nézni.

No, ez egy ülésre elég is. Remélem, nem untad. Szeretném látni a tájképet. Szabad lesz majd a falamra kitenni, hogy társaságom legyen?

Szeretettel
Mindig

Katherine.

28. Dorothy Brettnek

1921. március 1.

Villa Isola Bella, Garavan, Menton

Kedves Brett

Annyi sok terv, elhatározás, kaland és „Reveláció” volt a leveledben, hogy félek, az én poroszkáló gebém alig tud lépést tartani ezzel a gyors harci ménnel. Na és – mit értesz pontosan revelációkon? És hogy terem belőlük újabb reveláció? Nem is tudom – nekem ez rejtély...

Biztos vagyok benne, hogy rettentő jó ötlet nyárra vidékre menni, és milyen szerencse, hogy épp Sylvia Sullivant⁶⁷ festheted meg. Kedves látvány lehet egy fa alatt, gondolom. Azt hiszem, szörnyen adósa maradtam Sylvia Sullivannek kedvességben, biztos vagyok benne, hogy egyszerű és szeretetre méltó teremtés igazán. De nyáron majd magad is meglátod.

Ne vádold túlzottan a szüleidet! *Mindannyiunknak* voltak szülei. Egy módja van, hogy megszabadulj a hatásuktól: ha önmagaddal szembenézel – ha megvizsgálod magad & pontosan megállapítod, mennyi benne a részük.

Meg lehet csinálni. Az ember SOHA nem lehet szabad, amíg abba nem hagyja, hogy másokat okoljon vagy dicsérjen azért, ami rossz vagy jó benne. Te nem így érzed? Ezzel nem arra célok, hogy mindannyian élhetnének egy-egy szigeten. Ellenkezőleg – az

⁶⁷ JMM barátjának, J. W. N. Sullivannek a felesége.

Élet kapcsolat – adni & kapni – de ez nem egészen ugyanaz, mint másokat felelőssé tenni, ugye? Itt van a veszély. Ne gondold, hogy alábecsülöm azt a hatalmas erőt, amivel a szülők időnként rendelkeznek. Nem. Megdöbbentő erő – titáni. Végül is igazán óriások, amikor mi még csak az asztalig érünk & úgy is viselkednek. De mint az Élet minden más dolgán – úgy értem, minden szenvedésen, bármekkora legyen is –, ezen is túl kell jutnunk, hogy ne kényszerüljünk örökké visszatérni, hogy ne vessünk & elviseljük & elrejtjük a sebeinket. Még ennél is fontosabb és sokkal igazabb, hogy meg kell ebben is találnunk az ajándékot. Nem vesztegethetünk el ilyen mennyiségű érzést: tanulnunk kell belőle – és később, ebben mélyen hiszek, még hálásak is leszünk érte. Utálatosnak & cinikusnak hangzom, mikor azt mondom, nem engedhetjük meg, hogy elpazaroljuk – – – az érzéseinket. De nem úgy érzem. Úgy értettem – mindent el kell fogadni.

De elszaladtam – unalmas vagyok. Milyen csodásnak hangzik a Down megyei táj. Pacsirták!

Én a Tavasszal csak bólintó viszonyban vagyok. Az ablakon át beszélgetünk. De ebből a távolságból még szebbnek látszik, mint máskor, ragyogóbbnak, pompásabbnak. Csodálatos érzés, hogy a föld a fény fele fordult. Murry megint jól van. Vidámnak látszik és hallaszik. Nem látom valami sokat, mert most fejezem be a könyvemet & ő is rettentő elfoglalt. Nem tudom, mit gondolsz a kövér Nationről vagy a sovány Atheneumról⁶⁸ – akár Keszeg John & az asszonya.⁶⁹ Ég veled. Légy vidám!

K. M.

SVÁJC, 1921

KM nem akar többé Angliába menni nyárra. A svájci Alpok a következő igazi nyugvópont: június végére találnak Montana-sur-Sierre-ben egy téliesített faházat, ahol többek között megírja AZ ÖBÖLBEN-t és A GARDEN PARTY-t. Mivel a férjével együtt van, legfontosabb levelezőtársa ekkoriban Brett, aki fekete-fehér fényképen elküldi festményeit, hogy KM részletesen bírálhassa őket.

29. Dorothy Brettnek

1921. július 29.

Châlet des Sapins, Montana-sur-Sierre (Valais)

Kedves Brett,

Borzasztóan élveztem ezt a hosszú levelet. Kirándultunk M.-mel, lementünk az úton & át egy kis patakon & be az erdőbe. Kis irtások és mezők vannak a fák közt, tele virággal. Leültem egy nagy fenyő alá & ő meg gyújtóútra indult. Ragyogó fényes nap volt, nagy, ezüstös felhők nyomakodtak a hegyek tetejére – még a gyapotsás se rezgett. Ahogy a mohán feküdtem, miniatűr számocatöveket találtam, meg ibolyát és csecsemő tobozt – tündérországból – & M. hol itt járt, hol ott – időnként felkiáltott, ha valami különösre bukkant... Aztán eltűnt egy völgyben lent & én meg fölkeltem & felfedeztem a kis fenyőszalonokat, és leültem a farönkökre & a hangyákat figyeltem & tűnődtem, honnan került oda az a barackmag. Csodálatosak ezek az erdők: az embernek az az érzése, mintha lakatlan szigetre került volna. Az egész gyönyörűségesen

⁶⁸ A két lap összeolvadt, de az első fele továbbra is politikával és közügyekkel foglalkozott, a vékonyabb második fele irodalommal és képzőművészettel.

⁶⁹ „Keszeg John kövér húst nem evett, / Az asszonya meg soványt” – a XVII. század közepén lejegyzett verseike.

elhagyatott. A lepkék & arany-zöld szitakötők és a nagy rőt dongók maguk is igazi nép. M. nagy csokor kincssel tért vissza & én meg hazasétáltam & megtaláltam a leveled a hallban. Úgyhogy leültem a lépcső legalsó fokára, mellettem nedves zsebkendőben a virágok & úgy olvastam. Nem gondolod, hogy a lépcső kiváló hely a levélolvasásra? Szerintem az. Az ember valahogy függőben van. Semleges talaj – sem a saját világa, sem egy idegen világ. És milyen kiváló találkozóhely. Ó, Egek! Mennyire elbűvölnek a lépcsők, ha belegondolok. Ahogy várunk valakire – idegen lépcsőkön ülve –, messziről meghalljuk a lépteit, figyeljük, ahogy a fény *eljártszik* magában – halljuk – lent valahol ajtó csukódik, lenézünk valami tompa fényességbe, nézzük, ahogy valaki feljön. De akármeddig tudnám folytatni. Bele *kell* szőnöm egy novellába! Az ember kilép magából egy lépcsőn – kitárukszik, védtelen. Aztán ott van a *lépcsőfordulóban* az ablak. Miért annyira más, mint bármely másik ablak? Abba kell hagynom...

Nekem ez a te Dobsod⁷⁰ minden jó tulajdonsága ellenére egyáltalán nem tetszik. Nem érzem, hogy él. Nem határozott lény; ez csak védelmi mechanizmus, amellyel szerintem eltakarja és védelmezi, hogy semmi ereje sincs az együttérzésre. Nem nagyon unalmas? A magukkal eltelt emberek az igazi unalmas népek, és őket aztán rettentő nehéz elviselni. Hirtelen ott teremnek előtted, minden fiókjukban kulcs van, és mind be van zárva. Milyen halálos. Mrs. D.-ben szerintem nincs semmi hajlékonyság. Azzal a tartóoszlop lábával fest, gondolkodik & érez. Az meg, hogy megette az utolsó csirkecombot – nagyon rossz jel. Az a csirkecomb igazán sok. Engem feldühített volna. Oda kellett volna kötözni a nyakára, mint a szegény vén tengerészre a madarat. Micsoda bolond az a nő, ha azt képzei, ismer téged. Fogadjunk, hogy azt képzei. Fura! Lelki szememmel széles csíkos ruhában látom. Tudod, milyen csíkokra gondolok – élénk, de *bugyuta* csíkokra.

Nagyon érdekes, amit Manet-ról gondolsz. Nekem évek óta többet jelent, mint a többi francia festő. Valamit mélységesen kielégít bennem. Van a képeiben valami gyönyörű, igazi érettség, mintha saját birtokába jutott volna, gazdag örökségbe. Nemrég láttam egy nagyon kedves Renoir-másolatát – fiatal nő profilból vagy háromnegyed fordulattal, a karját lustán előrenyújtja, szép torka, keble, válla van – nagyon elegáns. De azt hiszem, az utóbbi képein Renoir gyakran bamba. Nem tudom értékelni a fura gyapjas körvonalait & gyakran az az érzésem, hogy a reuma okozza, nem a reveláció. Nem is tudom. Szeretnék egyszer belakni képekkel – elmenni mondjuk Madridba, és jól körülnézni. El is megyek. Ahogy az ember kiteszi a lábát Angliából, úgy érzem, a látnivalók & a helyek mind közel jönnek. Milánó csak négy óra ide. Még ha az ember nem megy is – akkor is így van. Elmehetnék szombat reggel & odaérhetnék este az operába. A csatorna az igazi vízvázalstó. Én félek is tőle. Olyan rettentő széles, igazán. És ahogy átkelt az ember, máris a szigeten van.

[...]

Bárcsak tudnék elég pénzt keresni, hogy sose kelljen elmennem innen! Itt az ember sohasem öregszik meg. 65 évesen is olyan fürge, mint egy kétéves & (gondolom, az éghajlat miatt) minden olyan *könnyű*. Nincs teher. Nincs az az érzése az embernek, mintha egy végtelen kötelet húzna a sötét tengerből. Te is UTÁLOD Londont? Nem, belátom, hogy megvan a maga szépsége és vonzereje. De attól még az ember úgy ér-

⁷⁰ Valentine Dobrée (1894–1974) festő.

zi magát, mint az éhes juhok, akik felszegik fejük & nem kapnak enni.⁷¹ Olyan nehéz, hogy „nyögvenyelősen” mondjam, London-központú életet élni.

Most aztán te nem tudod majd elolvasni az egészszet... Mondd el, mit csinálsz, kedvesem, ha van kedved. Ne adj le újabb 3 kilókat! Az égre, vedd vissza azt a 3 kilót. Nézd meg a Sargol hirdetést & térj észre időben. Az isten csak a Kővéreket szereti; a soványakba örökké tűket szurkál.

Szeretettel

Tig

30. Dorothy Brettnek

1921. szeptember 12.

Châlet des Sapins, Montana-sur-Sierre (Valais)

Brett,

Vegyél mély lélegzetet. Oldalakat fogok írni. Először is a képedről. Azt hiszem, elől a kislány hihetetlenül jó. Gyönyörűen ráéreztl. Megragadtad a „gyereksége” gyökerét, méghozzá ahogy *megfestetted*. Azzal, hogy minden olyan határozott, olyan kigondolt, megformált, egyszerű. Érződik a melegsége. Azt hiszem, végtelenül büszkének kell lenned magadra, ahogy ezt a kislányt megfestetted, et je vous serre la main pour elle.⁷² Idettem a fényképet a lap tetejére, úgyhogy írás közben is nézem. Légy szíves, jegezd meg, mennyire Félelmetesen jónak találok ezt a kis gyereket!

De kompozíciónak nem sikerült szerintem, méghozzá elsősorban a nagyobb lány miatt. Túl nagyoknak látom, túl sápadtnak (bár értem, hogy a szőkeségét akartad hangsúlyozni), túl csontos, túl *nagy teret* tölt be. Egész más világ, mint a kicsi, és így nem is igazán lehet őket összekapcsolni. A fej megfestését is kicsit gyengének érzem. Olyan, mintha nem fogtad volna a tenyeredbe & nem tapogattad volna körbe. Megfestetted, de nem értél hozzá. Ez látszik rajta. És a mérete eltereli a néző figyelmét. A kép elmozdul az ő oldala irányába. A fiút majdnem teljesen tökéletesnek látom. Ővele viszont az a helyzet, hogy a rokonszenved – a képességei iránti elfogultságod szerintem befolyásolta a látásodat. Te is tudod, hogy bármit érez is az ember elfogultságában, mikor nekiül dolgozni, ez elszáll. Mindennek simának kell lennie. Semmi *újdonság*, az erőfeszítésnek nem szabad látszania. Ez a titka. Természetesnek kell lennie, könnyűnek. Úgy érzem, erőlködtél egy kicsit, hogy megmutasd a fiú érzékenységét, ezért aztán kissé feldicséred, ahelyett, hogy megfestened. Érted, mit mondom?

Figyelj ide, Brett. Ne haragudj rám, hogy ezt elmondom. Ha a barátod vagyok, jogod van elvárni tőlem, hogy igazat mondjak. Nem is tudnék mostanában kevesebbet adni. Az Élet olyan fontos, ráadásul olyan rövid. Úgyhogy bocsáss meg nekem, leányom, ha megbántottalak. Három fejet – egy ilyen csoportot – nehéz megcsinálni. Az ember szeretné lágyan összesodorni őket, amíg össze nem olvadnak. Egy kicsit szeretnének egymásba folyni, különösen, ha gyerekek. Egy kicsit meg akarod őket gyúrni, ha valamelyikük a te kislányod. Ez nem befolyásolja a „különbségeiket”, de azt megmutatja, hogy a művész HÁROMNAK látta őket, nem 1–2–3-nak.

Gondolom, ezek után soha nem küldesz több fényképet. Hát, szörnyen fogom sajnálni. Szerencse fel! Minden sikerüljön!

⁷¹ John Milton: LYCIDAS, II, 125–126. „...*éhes juhok felszegik fejük, / de gyomruk csak szél tölti s rossz szemét*” (Tóth Árpád fordítása).

⁷² Fogadd érte kézszerítáomat.

A Cézanne-könyvet nem kapja vissza, Miss, hacsak nem küld rendőrt vagy legalábbis sürgős felszólítást. Káprázatos & el sem hiszed, épp ezt a könyvet mennyire élvezi az ember a hegytetőn. Nagyon rokonszenves. Én teljesen műveletlen vagyok a festészetben. Csak írószemmel tudom nézni, de igazinak látom. Ez az, amire az ember törekszik. Az egyik figurája teljesen meghökkentett. *Kiköpött* mása valakinek, akit most írtam meg – egy bizonyos Jonathan Troutnak. A megszólalásig. Bárcsak kivághatnám innen & betehetném a könyvembe. Most fejeztem be az új könyvemet. Tegnap este fél 11-kor. Letettem a tollat, csak még odaírtam: „Istennek hála”. Bárcsak volna Isten. Szeretném (1) dicsérni, (2) megköszönni neki. A címe *Az öbölben*. Ez egy nagyon hosszú elbeszélés neve, az *Előjátékot* folytatja. Nagyjából 60 oldal. Tegnap egész nap dolgoztam rajta. Az én arany gyermekeim addig kártyáztak. Bejártam benne mindenféle helyet – kívül-belül. Remélem, jó lett. Ennél jobbra nem is vagyok képes, benne van szívem-lelkem – minden tagom. Ó, Istenem, remélem, valakinek örömet szerez... Olyan furcsa érzés életre kelteni a holtakat. Benne van a nagymamám a régi székében, a rózsaszín kötésével, hátul a fűben ott grasszál a nagybátyám. Írás közben úgy érzem: „nem haltatok meg, drágáim. Semmit sem felejtettem el. Lehajolok hozzátok. Én a háttérbe húzódom, hogy ti teljes gazdagságotokban és szépségetekben élhessetek általam”. Az ember *megszállott* lesz. És az a béke, amelyben az egész történik. Próbáltam „számodra” is olyan ismerőssé tenni, amilyen nekem. Ismered a taticát? Ismered azokat a kis tócsákat a sziklákon? Ismered az egérfogót a mosókonyha ablakpárkányán? És persze az ember megpróbál mélyre hatolni – megszólaltatni a titkos személyt, aki mindannyiunkban ott van – és elismerni a létét. De nem mondhatok róla többet.

Örülök, hogy eljöttél Skóciából. Nagyon rossz olyanokkal együtt lenni, akik elvezik az életkedvedet. Úgy éreztem, hogy szegény remegő és összenyomott szárnyad szélesre nyílt, mint egy pillangónak & csapkodott az örömtől, ahogy a saját szobád levegőjét beszívta. Mikor adod el a házat? Azt hiszem, egyedül lenni nem jó. Kell a társaság több okból is, már csak azért a biztonságért is, amit egy bérlő éjszaka jelent. És ez nagyon fontos! A kérdés csak az, hogy az embernek a lehető legkevesebb „gondja” legyen a házzal. Te hogy oldod meg? És hogy amilyen gyakran csak akarsz, fel tudj kerelkedni. De nem érzed a háztartást nagyon nehéznek? Nekem teljesen le kellett róla mondanom. Ha az embernek hivatása van, nem marad több ideje rá, mint egy férfinak. Az ember nem bajlódhat az ebéddel, a varrással, meg hogy van-e virág, és minden rendben van-e – ha közben dolgozik. Murry meg én megpróbáltuk, de egyikünknek sem sikerült. Úgyhogy véglegesen felfogadtuk a „hegyet”,⁷³ hogy legyen igazi gazdasszony – a ház asszonya, ahogy az alkalmazottak értik ezt a fogalmat. És bevált. Mikor a hegy érzi, hogy szükség van rá, egész másmilyen. És micsoda öröm szabadnak lenni és nem tudni, mi lesz a vacsora! Egyetlen foglalatosságot tartottunk meg magunknak, a befőzést. Murryval az elektromos tűzhelyen egy nagy lábosban forraljuk a lekvárt. Épp most lett kész a vörösszilva & már a birsre áhítózunk. Izgató munka, különösen mikor „mintát veszünk” a csészealjban – az embert kezdik körülvenni a csészealjok.

Biztosan nem megyünk vissza Angliába évekig. Néha éjjel az ágyban fontolgatjuk, hogy évente egyszer szabadságra kellene menni, de minden közelebb van, mint Anglia. Ha tudunk pénzt szerezni, itt fogunk építkezni két-három éven belül & már ki is

⁷³ Ida Bakert.

választottuk az irányt – hogy merre nézzen a ház. A neve pedig *Châlet Content*. Mindketten félelmetes álmodozók vagyunk, különösen késő este & ha a plafont bámuljuk. Én kezdem. M. kijelenti, hogy nem akar beszélni. Túl késő van. Aztán hallom, hogy „Két szintnél semmiképp nem kell több & kell egy nagy nyílt kandalló”. Hosszú szünet. K.: „Na és a méhek?” J. M. M.: „Természetesen lesznek méhek, és én igényt tartok egy kecskére is.” Aztán azzal ér véget, hogy félelmetesen megéhülünk & J. M. M. kimegy két kis darab süteményért, én meg a kis forralón melegítek tejet.

Emlékszel Wingleyre? A hegy elhozta. Hatalmas szemet meresztett, miután végigpásztázta az egész tájat & jó néhány óra beletelt, mire újra beindult a híres doromb. Mostanra teljesen megnyugodott & esténként Shakespeare-t olvas velünk. Fogalmam sincs, Shakespeare miféle macska. Egy nap, reméljük, megírja az emlékiratait. Egérbőrbe lesznek bekötve.

Viszlát, kedves Brett. Ma szabadságot vettem ki a munkás hetem után. Tegnap 9 kemény órán át dolgoztam. De olyan jó volt most beszélni veled. Szeretném üdvözlétemet küldeni Kotnak, ha nem volna az ellenségem. Vigyázz magadra. Légy jól. Egyél tápláló ételeket. De azt nem mondhatja az ember a másíknak: Légy boldog. Csak kívánhatja. Kedves kis festő, maradok szeretettel,

Tig.

Mit gondolsz, ki bukkant föl a levél végén? Mrs. H. G. Wells & két ifjú H. G. Wells. *Nagyon* kedves fiúk. Csupa vidámság az élet.

FRANCIAORSZÁG, 1922

KM hírt hall egy párizsi orosz specialistáról, Ivan Manukhinról, aki röntgensugárzással gyógyítja a tüdőbajt. Rendkívüli várakozással, de megosztott lélekkel vág bele a költséges és kimerítő kúrába. Ősszel újra is kezdi a besugárzást, de ezt már nem várja ki, újabb híres orvosról hall, Gurgyijevről, akinek szigorú fontainebleau-i intézetében az egészséges életmód jegyében voltaképp a halálra készül föl. Ott is hal meg 1923. január 9-én.

31. JMM-nek

1922. február 4.

Victoria Palace Hotel, 6 Rue Blaise Desgoffe, Párizs

Arany Bogeym,

[...] Ma elmentem a klinikára, és a francia orvos meg Manukhin végigjárta a csatateret. Komolyan mondom, ez az első alkalom, hogy igazán „kivizsgáltak”. Jó hosszas vizsgálat után teljesen egyetértettek, hogy nincsenek üregek. *Absolument pas de cavernes*. Egyre csak vizsgálták a tüdőmet, és mindig ugyanarra jutottak. Ez azt jelenti, hogy teljesen gyógyítható vagyok. Mindenre kitértünk, a szívemre, a reumámra és mindenre, aztán átfáradtam egy másik szobába egy séance-ra.

Akarok tőled valamit kérdezni. Te elhiszed ezt az egészet? Van valami, ami egész idő alatt visszahúz, és nem hagyja, hogy higgyek. Hallok, látok. Nagyon megbízom Manukhinban – igazán nagyon, de mégis... Teljességgel meg vagyok osztva. Tudod, hogy van az: ha az ember bármit jól akar csinálni, akár csak egy kicsit fel akar ugrani, össze kell szednie magát. Én viszont nem vagyok összeszedve. Visszatart valami sötét, titkos hitetlenség. Látom magam, ahogy a 15. alkalom letelik, és úgyszólván mentegetőzőm előttük, hogy nem gyógyultam meg. Ez pedig rossz. Ugye érted, egyszerűen olyan han-

gulat fogott el, hogy megvallom ezt neked, mert el akarom mondani a rossz éneket. De az is lehet, hogy ez nem én vagyok. Mert ami bennem rossz (mármint a kétség), az benned nem az. Neked ez a természeted. Ha úgy érzed, kérlek, mondd el – és kérlek, próbáld megváltozni. Próbáld hinni. Tudom, hogy Manukhin is hisz. A váróteremben ültem, és Eckermann-t olvastam, amikor belépett, gyors volt, egyszerű, kezét fogott, és azt mondta: „Vous avez décidé de commencer. C'est très bien. Bonne santé!”⁷⁴ De ez olyan gyönyörűen hangzott, gyöngéden (Ó, Boge, hogy szeretem én a gyöngédséget!)... Most, hogy elmondtam neked, túl is lépek rajta.

Ragyogó nap van, lágy, napos és szeles, az utcán violettek de Parme-ot árulnak. De én nem tudnék újra városban lakni. Ennek vége, kész. Shakespeare-t olvasok (olvasás közben veled vagyok), és egy új novella közepén tartok. Nagyon várom a leveled, amelyekben majd az enyékre felelsz. Jaj, azok a drága madarak a kókuszdión. Milyen tisztán látom és hallom őket! És a fügepuding. Úgy írod ezt a „füge” szót, olyan szépen, hogy az egész arany drága lényed belesétál. Viszlát egyelőre, áldott egyetlenem. Kicsit misztikus vagyok, csupa kék sugárzás, mint egy mélytengeri halacska.

A te
Wiged.

32. JMM-nek

1922. október 18.

Le Prieuré, Fontainebleau-Avon, Seine-et-Marne

Kedves, drága Bogeym,

A legutóbbi levelem óta kisebb forradalmi változás történt bennem. Hirtelen eldöntöttem (mert hirtelen történt, végre), hogy megpróbálok annak élni, amiben hiszek, igen, nem úgy, mint idáig egész életemben, hogy másként élek, és másként gondolkodom... Nem felületesen gondolom persze, de én a legmélyebb értelemben mindig is megosztva éltem. És ami éveken át az én „titkos bánatom” volt, egyszerre a legfontosabb lett. Nem lehetek tovább látszatra egyvalaki és a valóságban, Boge, valaki más. Mert az az élő halál. Úgyhogy eldöntöttem, hogy kisöprök magamból mindent, ami a múltamban „felületes” volt, és újrakezdem, hogy lássam, el tudom-e érni azt a valódi, egyszerű, igaz, *teljes* életet, amiről álmodom. Rettenetes, halálos időszakot éltem át, mire idáig jutottam. Tudod, milyen az. Kívülről nem is látszik annyira, de az ember belülről maga a káosz!

Úgyhogy a Sötétbe Ugrottam Fejest, mert idejöttem, és megkértem Mr. Gurgyijevet, hadd maradjak egy ideig. Az „itt” ragyogó területen épült, gyönyörű régi chateau. Valaha karmelita kolostor volt, aztán Madame de Maintenon egyik „székhelye”. Most belül felújították – van benne *chauffage centrale*,⁷⁵ elektromos áram és a többi. De igazán csodálatos régi hely, elképesztően szép park veszi körül. Úgy 40 ember él itt – főleg oroszok – dolgoznak, méghozzá ellátnak minden lehetséges munkát. Van itt kinti munka, az állatok gondozása, kertészkedés, benti munkák, zene, tánc – mindenből egy kevés. Itt a „rendszer” filozófiája másodlagos. Az első a gyakorlat. Egyszerűen fel *kell* ébredned, nem csak beszélni róla. Meg *kell* tanulnod megtenni mindazt, amiről azt monddod, hogy meg akarod tenni.

Még nem tudom, engedi-e Mr. Gurgyijev, hogy maradjak. Egyelőre két hétig „meg-

⁷⁴ Ön eldöntötte, hogy elkezd. Nagyon helyes. Jó egészséget!

⁷⁵ Központi fűtés.

figyelés alatt állok”. De ha igen, akkor itt maradok addig, amíg külföldön lettem volna, és igazán meggyógyulok – nem félig, nem csak a testemben, miközben a többi részem betegebb, mint valaha. A szobám – erre a két hétre – igazán fényűző, afféle felmagasztosult Garsington. Az étel akár egy Gogol-féle ünnep. Tejszín, vaj – de micsonda badarság az ételről beszélni! De mégis nagyon fontos, mert azt akarom, hogy tudd: itt szörnyen jól ellátják az embert minden szempontból. Van itt három orvos – igaziak. De hát ezek is részletek. A legfontosabb az, hogy egyelőre ez az én Selsfieldem,⁷⁶ álmaim háza. Ha Mr. Gurgyijev nem engedi, hogy maradjak, akkor lemegyek Délre, kiveszek egy villát, és megpróbálok megtanulni egyedül élni, mindenfélét természeteni és nyulakat meg ilyesmit tartani, újra kapcsolatba kerülni az Élettel.

Nekem a világon semmiféle kezelés nem használ. Csupa látszat. Manukhin valóban elérte, hogy kövérebb vagyok és egy kicsit erősebb is. De ez minden, ha igazán szembe akarok nézni a helyzetemmel. A csoda közelről sem történt meg. Nem is történhetett volna, Boge. És ami a lelkemet illeti – hát a Victoria Palace-beli élet hatására megszüntem író lenni. *A légy* óta csak rövidebb-hosszabb feljegyzéseket írtam. Ha folytatom a régi életem, akkor sem tudtam volna írni, mert az élménytelenségbe kezdtem belehalni.

Bárcsak ne dramatizálná az ember, amikor ír valamiről. Én szörnyen örülök ennek az egészségnek, és minden olyan egyszerű, hogy egyszerűbb nem is lehetne. Ez most éppolyan, drága, mintha maradtam volna Párizsban, kivéve, hogy remélem, mire újra találkoznak, már jól leszek – ahelyett, hogy tudnám, minden csak variáció a régi témára. [...]

Pénzről egyelőre nem beszéltem Mr. Gurgyijevvel. Mindenesetre most három hónapig nem írok több novellát, és tavaszig biztos nem lesz új könyvem. Nem számít.

[...] Abba kell hagynom ezt a levelet, kedvesem. Szörnyen örülök, hogy Delamare igazi ember: pontosan értem, amit Sullivanról és Waterlow-ról mondasz. Valami furcsa módon mindez „jogosnak” tűnik. [...]

Viszlát, drága szív.

Örökre a te
Wiged.

33. JMM-nek

1922. november 2.

Le Prieuré, Fontainebleau-Avon, Seine-et-Marne

Én Bogeym,

A legutóbbi levelem óta dühöngök magamon. Annyira jellemző rám. Szégyellem is. De te, aki ismersz, talán megérted. Én mindig mindent túl gyorsan akarok. Mindig azt hiszem, hogy egy szempillantás alatt mindent meg lehet változtatni és újítani. Féltelmetesen nehezemre esik, akárcsak neked, hogy ne legyek olyan „heves”. És amikor heves vagyok (ez így van sajnos), nem is vagyok igazán őszinte. Gondolj a legutóbbi levelemre és az előzőre. Teljesen rossz a hang. Hogy új igazság – ó, Boge, igazán szégyellem magam. Minden olyan rossz. Most mehetek vissza az elejére, és kezdek újra, és mondhatom neked újra, hogy „csak képzelegtem”, és azt hiszem, próbáltam magamra erőltetni az idegenséget. Érted, mire gondolok? Hadd próbáljak *szembenézni a tényekkel*. Igen, itt nagyon más az élet, de az ember egyéniségében nem következ-

⁷⁶ JMM ekkoriban Selsfielden tartózkodik.

nek be vad változások – persze, ilyenek nincsenek. „Kúrára” jöttem. Tudom, hogy sehol a világon nem erősödöm meg, csak itt. *Ez* az a hely, és itt legalább teljesen megértik az ember testét-lelkét. Semmi más kezelés nem adta volna vissza az egészségemet. Engem minden barátom elfogadott törékeny fél-lénynek, aki mindig a kanapé felé vándorol. Ó, kedves Bogeym, csak várd ki – milyen boldogan, nagyszerűen fogunk mi ketten élni egyszer. De addig, szerelmem, légy szíves, sohase vedd „kizárólagosnak”, amit mondok. Én sem veszem „véglegesnek”, amit te mondasz. Próbálok mellékesnek tekinteni. Mi ketten lényegében együtt vagyunk. Szeretlek, úgy érzem, hozzám tartozol. Erre akarok építeni, ezt megvalósítani és megélni, egyszer.

[...]

Fel kell adnom a levelet, szerelmem. Felejtsd el a két buta leveletem. Rettentő lassan tanulok, arany Veen, és nem szabad téged bántanom.

Örökre a te
Wiged